

Wędrówka ludów

Powojenny transfer ludności w Polsce Ludowej

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3719

50 lat
**Uniwersytetu
Śląskiego**
w Katowicach

Wędrówka ludów

Powojenny transfer ludności w Polsce Ludowej

pod redakcją **Macieja Fica**

Redaktor serii: Historia
Sylwester Fertacz

Recenzent
Grzegorz Hryciuk

Spis treści

Wstęp (*Maciej Fic*) / 7

Arnold Klónczyński

Emigracja z Polski do Szwecji w latach 1945–1989 / 13

Małgorzata Machalek

Powojenne migracje ludności na obszarze Pomorza Zachodniego – zarys problemu / 26

Bernadetta Nitschke-Szram

Wysiedlenia Niemców i ludności pochodzenia niemieckiego z Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1947 / 40

Stanisław Jankowiak

Specyfika wysiedleń ludności niemieckiej z województwa poznańskiego po II wojnie światowej / 57

Maciej Fic

Migracyjny ruch wędrowny na obszarze województwa śląskiego/katowickiego od 1945 roku – zarys problematyki / 75

Adriana Dawid

Problem migracji do obu państw niemieckich w ujęciu władz partyjnych województwa polskiego (1956–1959) / 96

Jan Pisuliński

Powojenne przesiedlenia ludności ukraińskiej / 118

Arkadiusz Gawroński

Przesiedlenia ludności polskiej na terenie województwa białostockiego w latach 1945–1950 / 135

Summary / 155

Zusammenfassung / 157

Wstęp

Migracje, czyli przemieszczenia ludności (dobrowolne albo przymusowe) mające na celu zmianę miejsca pobytu na stałe lub tymczasowo, realizowane w obrębie jednego kraju lub z jednego kraju do drugiego, od wieków wpisane są w naturalny rozwój człowieka¹. Wiek XX przyniósł jednak nowy rodzaj migracji. Najczęstsze w poprzednich stuleciach indywidualne i żywiłowe (zwykle powodowane czynnikami ekonomicznymi) przemieszczenia ludności zastąpiły ruchy zorganizowane i masowe, stymulowane politycznymi decyzjami i będące efektem nasilenia postaw i zachowań nacjonalistycznych (w konsekwencji prób budowania państw narodowych)². Proces migracji nowego typu zainicjowało zakończenie I wojny światowej, a wśród tej pierwszej dużej fali za najważniejsze uznać można działania podjęte przez Turcję wobec Greków i Ormian. Jednak największe przesunięcia ludności w XX wieku objęły teren Azji, gdzie – jak wskazują szacunki – w wyniku podziału Indii Brytyjskich w latach 1947–1950 miejsce zamieszkania zmieniło ponad 17 milionów ludzi (Hindusów i Sikhów)³. Nieco słabszy proces transferu dotyczył Europy Środkowo-Wschodniej, w której w wyniku zwycięstwa koalicji antyhitlerowskiej i zmian granic podjęto budowę nowego porządku. W grupie mocno dotkniętej tym procesem znaleźli się również mieszkańcy powojennej Polski. Używając określenia Krystyny Kersten, ówcześni Polacy stali się „ludźmi w ruchu” – co czwarty

¹ Por. *Migracje. Dzieje, typologia, definicje*. Red. A. FURDAL, W. WYSOCHAŃSKI. Wrocław 2006.

² Por. K. KERSTEN: *Przymusowe przemieszczenia ludności – próba typologii*. W: *Utracona Ojczyzna. Przymusowe wysiedlenia, deportacje i przesiedlenia jako wspólne doświadczenie*. Red. H. ORŁOWSKI, A. SAKSON. Poznań 1996, s. 18–19.

³ Por. J. KUKUŁKA: *Historia współczesnych stosunków międzynarodowych 1945–2000 z kalendarium 2001–2006*. Warszawa 2007, s. 66–68; A. CZUBIŃSKI, W. OLSZEWSKI: *Historia powszechna 1939–1994*. Poznań 1996, s. 242–247.

z nich zmienił miejsce zamieszkania. Szacuje się, że w procesie migracji wzięło udział około dwóch milionów mieszkańców, którzy opuścili obszar włączony do ZSRR, około dwóch i pół miliona powracających z „wywózek” w głąb Niemiec, podobna liczba osadników przybywających na tzw. Ziemię Odzyskane z Polski centralnej, ponad trzy miliony usuniętej z Polski ludności uznanej za niemiecką, ponadpółmilionowa grupa Ukraińców, Białorusinów i Litwinów, którzy opuścili terytorium Polski, oraz około 150 tysięcy osób objętych akcją „Wisła” (głównie ludności ukraińskiej, rozsiedlonej w północnych i zachodnich województwach kraju)⁴. Doskonale oddaje ten stan rzeczy cytat z reportażu historycznego, odtwarzającego realia tzw. Ziemi Odzyskanych w pierwszym okresie powojennym: „[n]owy świat podzielił się na wysiedleńców, przesiedleńców, osiedleńców, tutejszych i Niemców”⁵.

Rzeczywistość państwa polskiego po zakończeniu działań wojennych u progu 1945 roku była dla Polaków w wielu aspektach bardzo trudno przewidywalna. Nieuregulowane ostatecznie kwestie granic; nieznanostwo nowych realiów; trudności aprowizacyjne, komunikacyjne i lokalowe; zmieniający się stan prawny – wszystko to niosło z sobą niestabilność życia. Mimo to ludzie usiłowali odnajdywać się w nowych realiach, często decydowali się (albo też byli do nich przymuszani) na radykalne zmiany. Migracje stanowiły przy tym zwykle ich immanentną część.

Kwestią wymagającą zasygnalizowania jest stosowana przez poszczególnych Autorów tomu terminologia. W literaturze przedmiotu rozważania na ten temat podejmowano już wielokrotnie, natomiast nie uzgodniono dotychczas wspólnych określeń dla zgodnego z rzeczywistością i prawidłowego z perspektywy warsztatu naukowego historyka zestawu pojęć, nazywających zachodzące procesy. Używane są więc w literaturze przedmiotu określenia: „wypędzenie”⁶, „wy-

⁴ Por. K. KERSTEN: *Między wyzwoleniem a zniewoleniem. Polska 1944–1956*. Londyn 1993, s. 9; A. MAKOWSKI: *W poszukiwaniu nowego domu. Uwagi o procesach integracji i dezintegracji społecznej na Pomorzu Zachodnim po II wojnie światowej*. W: *Bezdomna Europa. Migracje po II wojnie światowej we współczesnych badaniach humanistycznych*. Red. B. KROMOLICKA, H. WALCZAK. Szczecin 2015, s. 159.

⁵ M. KOŁODZIEJCZYK: *Dwie lipy i studnia zostały po człowieku*. „Polityka” 2017, nr 17/18, s. 167.

⁶ Termin odwołuje się do niemieckiego „Vertreibung” i pojawiał się w niemieckiej historiografii jako wyraz podkreślający brak uregulowań prawnych dla podjętych działań. W okresie PRL terminy „wypędzeni” i „wygnani” były radykalnie wyśmiewane (np. Jan Korbel pisał: „[b]ezsens tego określenia, którym obejmuje się przymusowo ewakuowanych przez władze hitlerowskie, dobrowolnych uchodźców i przesiedlonych przez władze polskie, a nawet dobrowolnych emigrantów, jest oczywisty”). Por. J. KORBEL: *Wyjazdy i powroty. Migracje ludności w procesie normalizacji stosunków między Polską a RFN*. Opole

siedlenie”⁷, „przesiedlenie”, „przemieszczenie”, „ucieczka”, „ewakuacja”, „deportacja” czy „repatriacja”, stąd decyzja o pozostawieniu Autorom dowolności w stosowanych przez nich terminach. Trzeba jednak zaznaczyć kilka kwestii. Pierwsza dotyczy faktu, że część używanych pojęć w założeniu osób je stosujących ma odzwierciedlać stanowisko prawne, ocenę moralną lub co najmniej sposób narracji związany ze sposobem budowania tzw. polityki historycznej. Druga wymagająca przypomnienia sprawa związana jest z rozpoczęciem procesu „wypędzania”, którego inicjatorami (w momencie wygasania europejskiego etapu II wojny światowej na przełomie 1944 i 1945 roku) były same władze hitlerowskich Niemiec, wymuszające na swoich obywatelach przemieszczenia. Trzecia zaś odnosi się do używania wobec Niemców, ale także innych mieszkańców Polski w okresie po 1950 roku jednolitych określeń „wypędzenia” czy „wysiedlenia”. Ich stosowanie wydaje się zdecydowanie błędne, ponieważ to sami emigranci stanowili zwykle grupę inicjującą proces, nierzadko próbując „ominać” istniejące ograniczenia⁸. Podobnie niejednoznaczna pozostaje kwestia stosowania terminów „repatriacja” i „reemigracja” – w sposób oczywisty są one nieuprawnione wobec osób, które np. opuściły Kresy Wschodnie II RP i przeniosły się na teren Dolnego Śląska, ale już na pewno będą właściwe w odniesieniu do mieszkańców Białostocczyzny, wywiezionych w czasie wojny na Wschód, powracających do domów Polaków z obozów koncentracyjnych w głębi III Rzeszy, powracających z powojennych deportacji do ZSRR czy Polaków, którzy w okresie dwudziestolecia międzywojennego w poszukiwaniu lepszych warunków życia wyemigrowali do Francji czy Belgii⁹. Wreszcie warto zauważyć, że podobnie zróżnicowany wymiar mają sto-

1977, s. 88, przyp. 20). Współczesny głos w tym temacie jest zdecydowanie bardziej zniuansowany, por. np. B. LINEK: *Mit wypędzenia*. „CzasyPismo” 2015, nr 2, s. 110–116; IDEM: *Wypędzenie*. W: *Leksykon mitów, symboli, bohaterów Górnego Śląska XIX–XX wieku*. Red. B. LINEK, A. MICHALCZYK. Opole 2015, s. 295–298.

⁷ Termin miał zostać użyty po raz pierwszy w odniesieniu do Czechów mieszkających w tzw. Kraju Sudeckim przez brytyjskiego premiera Neville’a Chamberlaina.

⁸ Bardzo dobrze sytuację tę ilustruje znajdujący się w niniejszym tomie poświęcony emigracji do Szwecji tekst autorstwa Arnolda Kłonczyńskiego.

⁹ Z nowszej literatury na ten temat por. m.in.: S. JANKOWIAK: *Terminologia w stosunkach polsko-niemieckich*. „Sprawy Narodowościowe” 1997, t. 6, z. 2; W. BORODZIEJ, H. LEMBERG: *Od Redaktorów*. W: *Niemcy w Polsce 1945–1950. Wybór dokumentów*. T. 1. Red. W. BORODZIEJ, H. LEMBERG. Warszawa 2000, s. 11–12; IDEM: *Migracje: wędrówka za pracą, emigracja, wypędzenie, przesiedlenie*. W: *Polska i Niemcy w XX wieku. Wskazówki i materiały do nauczania historii*. Red. U.A.J. BECHER, W. BORODZIEJ, K. RUCHNIEWICZ. Poznań 2002, s. 42–46; B. OCIEPKA: *Deportacje, wysiedlenia, przesiedlenia – powojenne migracje z Polski i do Polski*. Poznań 2001, s. 6–7.

sowane przez Autorów określenia „radziecki”/„sowiecki”¹⁰ oraz podjęta przez nich próba „zamknięcia” procesów w danych liczbowych. Najróżniejsze podmioty odpowiedzialne za gromadzenie, opracowywanie i upublicznianie danych, różny cel ich powstawania oraz trudności z ich weryfikacją (często jeszcze na etapie wytwarzania) powodują, że do przywoływanych szacunków należy podchodzić z dużą ostrożnością. Mimo to stanowią one z pewnością wartościową część narracji, pozwalając chociażby dostrzec skalę zachodzących procesów.

Temat przemieszczeń ludności Polski po 1945 roku oczywiście nie jest nowy, posiada zresztą obszerną bibliografię. Prace poświęcone migracjom na terenie Polski pojawiły się już w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, ale rzeczywisty okres pełnego odkrywania i prezentowania powojennych wydarzeń zgodnie z warsztatem naukowym historyka nadszedł wraz z narodzinami III Rzeczypospolitej. Dziś zwłaszcza tematyka pierwszych powojennych lat stała się interesująca także dla niewyspecjalizowanych czytelników, o czym zdają się świadczyć „popularne” opracowania tematu, dostępne w dużych sieciach księgarskich¹¹.

Niniejszy tom stanowi próbę zmierzenia się z problematyką powojennego transferu ludności, który dotknął mniej lub bardziej bezpośrednio właściwie wszystkich mieszkańców kraju. Dla jednych czas ten niósł przymus opuszczenia terenów zamieszkałych od pokoleń, dla drugich stał się okazją poszukiwania lepszej przyszłości, innym wreszcie pozwalał na powrót w strony rodzinne lub strony przodków. Raz jeszcze podkreślmy: wszystkim bez wyjątku niósł nowe jutro, wprowadzając ogromne zmiany w ich życiu, ale powodując także radykalną zmianę struktury narodowościowej i wyznaniowej Polski po 1945 roku.

Migracje na ziemiach polskich miały złożony wymiar i wiele kierunków już w momencie agresji Niemiec na Polskę we wrześniu 1939 roku. Obejmowały przede wszystkim trzy grupy narodowościowe: Polaków, Żydów i Niemców. Składały się na nie przemieszczenia ludności wywołane kampanią 1939 roku; uchodźstwo Polaków w następstwie przegranej wojny w 1939 roku; wysiedlenia ludności polskiej z ziem wcielonych do III Rzeszy; deportacje ludności z ziem polskich zajętych przez Związek Radziecki; napływ ludności niemieckiej na okupowane terytorium polskie; wywóz obywateli polskich do pracy w Niemczech oraz

¹⁰ Przypomnijmy w tym miejscu, że termin „radziecki” zastosowany został po raz pierwszy dla określenia systemu tworzonego przez bolszewików po 1917 roku przez polskiego prawnika, historyka i sowietologa Wiktora Sukiennickiego w wydanej w 1938 roku w Wilnie pracy *Ewolucja ustroju Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w świetle oficjalnych publikacji władzy radzieckiej*, użyty przez niego w miejsce stanowiącego rusycyzm terminu „sowiecki”.

¹¹ Por. np. H. MORDAWSKI: *Ziemie Odzyskane 1945–1956*. Brzezia Łąka 2015.

do niemieckich obozów koncentracyjnych; exodus mniejszości żydowskiej przed hitlerowcami i jej późniejsza deportacja do obozów zagłady; wysiedlenia ludności na Zamojszczyźnie oraz inne wysiedlenia Polaków na obszarze Generalnego Gubernatorstwa. Ale szczególne nasilenie (zwłaszcza ilościowe) przyniósł zmierzch działań wojennych. Powojenne migracje na obszarze dzisiejszej Polski objęły: ewakuację i ucieczkę ludności niemieckiej za linię Odry i Nisy Łużyckiej; „repatriację” ludności polskiej z obszarów położonych po wschodniej stronie linii Curzona; powrót do kraju ludności wywiezionej przez Niemców oraz reemigrację z zagranicy; powojenne deportacje ludności polskiej i ukraińskiej w głąb ZSRR; powojenne przesiedlenie ludności ukraińskiej i białoruskiej; planowe wysiedlenie ludności niemieckiej do „popoczdamskich” Niemiec; powojenną migrację Żydów z Polski; zasiedlenie ziem zachodniej i północnej Polski przez ludność narodowości polskiej; a także imigrację przybywających w wyniku wojny domowej w Grecji lat 1944–1949 Macedończyków, Greków i Kucowołosów¹².

Należy zauważyć, że sam proces przemieszczeń ludności przebiegał nieco odmiennie w różnych częściach Polski. Inny punkt ciężkości położony był na obszarach tzw. Ziemi Odzyskanych (czyli na terenach przejętych od Niemiec), inny na terenach Polski centralnej, inny wreszcie na obszarach nowego pogranicza wschodniego, okrojonego kosztem ZSRR terytorium przedwojennego państwa polskiego. Na jednych terenach osiadały się przesiedlenia ludności zweryfikowanej jako niemiecka czy uznanej za ukraińską, na innych problem osiedlania się ludności przybyłej z innych terenów (w tym także nie-Polaków) czy deportacji ludności rodzimej, na jeszcze innych samorzutne próby opuszczenia kraju podejmowane przez jego obywateli.

By zróżnicowanie owo pokazać, udało się zgromadzić w jednej publikacji wypowiedzi kompetentnych Autorów – znawców tematu – reprezentujących osiem ośrodków działalności naukowo-badawczej w kraju. Profesor Uniwersytetu Gdańskiego dr hab. Arnold Kłoczyński przybliżył tematykę emigracji z Polski do Szwecji w latach 1945–1989, zwracając uwagę na specyfikę i etapy tegoż procesu. Kolejna z Auterek – profesor Uniwersytetu Szczecińskiego dr hab. Małgorzata Machałek – zarysowała powojenne migracje ludności na obszarze Pomorza Zachodniego, dokonując ich charakterystyki i opisując najważniejsze procesy. W następnym z tekstów profesor Uniwersytetu Zielonogórskiego

¹² Por. P. EBERHARDT: *Migracje polityczne na ziemiach polskich (1939–1950)*. Poznań 2010; A. KURPIEL: *Cztery nazwiska, dwa imiona. Macedońscy uchodźcy wojenni na Dolnym Śląsku*. Poznań 2015; B. OCIEPKA: *Deportacje, wysiedlenia, przesiedlenia...*, s. 7; S. JANKOWIAK: *Przemiany narodowościowe na „Ziemiach Odzyskanych” po II wojnie światowej*. W: *„Ziemia Odzyskana” po drugiej wojnie światowej*. Red. C. OSEKOWSKI, G. STRAUCHOLD. Zielona Góra 2015, s. 33–44.

dr hab. Bernadetta Nitschke-Szram przeanalizowała powojenne przesiedlenia na obszarze Ziemi Lubuskiej, koncentrując swoje rozważania na ludności niemieckiej. Mocno zbliżoną (także terytorialnie) tematykę przedstawił kolejny Autor, prof. dr hab. Stanisław Jankowiak z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, który analizie poddał powojenne przesiedlenia ludności niemieckiej z województwa poznańskiego, prezentując ich przebieg i specyfikę. Terytorium historycznego Górnego Śląska stało się przedmiotem rozważań dwojga kolejnych Autorów. Doktor hab. Maciej Fic z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach zarysował tematykę przemieszczeń ludności na obszarze powojennego województwa śląskiego/katowickiego w okresie Polski Ludowej. Z kolei dr Adriana Dawid, reprezentująca Uniwersytet Opolski, skoncentrowała swoje dociekania na terenach Śląska Opolskiego, czyli nieco upraszczając, na obszarze Górnego Śląska w okresie dwudziestolecia międzywojennego znajdującym się w granicach państwa niemieckiego, w latach 1956–1959 (czyli realiach tzw. drugiej fali migracji). Profesor Uniwersytetu Rzeszowskiego dr hab. Jan Pisuliński zaprezentował powojenne przesiedlenia pozostałej na obszarze Polski Ludowej ludności ukraińskiej. Zamykający tom tekst autorstwa mgr. Arkadiusza Gawrońskiego, reprezentującego Archiwum Państwowe w Białymstoku, poświęcony został ukazaniu specyfiki powojennych przemieszczeń polskiej ludności na terenach Białostoczczyzny.

Autorzy w przeważającej większości skoncentrowali swoje rozważania na – najciekawszym chyba dla historyka – pierwszym powojennym dziesięcioleciu. W poszczególnych tekstach czasem dostrzec można ponadto „nachodzenie na siebie” analizowanych obszarów, co stanowi naturalną konsekwencję „nieostrego” przebiegu granic między poszczególnymi regionami i subregionami Polski, a także podobnie niejednoznacznych zapisów w źródłach archiwalnych. Nie umniejsza to jednak znaczenia i wartości tych tekstów, pozwalając przy okazji Czytelnikowi weryfikować ustalenia i opinie Autorów. Zawartość tomu nie stanowi oczywiście zamkniętej całości widocznych problemów powojennego transferu ludności, pozwala jednak dostrzec jego wielowymiarowość, złożoność i znaczenie dla wszystkich mieszkańców powojennej Polski. Daje także szansę na próbę lepszego zrozumienia dzisiejszych realiów, w tym także współczesnych uwarunkowań, towarzyszących mniej lub bardziej trwałym przemieszczeniom terytorialnym nie tylko samych Polaków, lecz także reprezentantów innych narodów na obszar Polski.

Human Migration: The post-war resettlement in People's Poland

Summary

World War II, post-war political changes, and demographic processes that accompanied them resulted in major changes in Polish society. Within the new borders, now moved to the west, the population of Poland was subject to migration of an unprecedented scale and scope, which effected a transformation of the country into an almost homogeneous state, with no national minorities. This volume aims to present this process on the basis of recent research findings, offering, on the one hand, a synthetic overview of some general or problematic issues (related to a particular factor or region) connected with migration in the first post-war decade and, on the other, an in-depth discussion of selected specific problems.

The volume comprises eight articles by historians from research institutions situated in various parts of Poland. The opening paper by Arnold Kłoczyński (University of Gdańsk) discusses Polish emigration to Sweden in the years 1945–1989 and focuses on its consecutive waves, dominated by illegal emigration – first for political and later for economic reasons. Apart from the post-March emigration, the article refers also to a very interesting problem of the so-called matrimony emigration, which was at its peak in the 1970s and concerned mostly young women getting married to Swedish citizens. Post-war migrations in the Pomerania region are the focus of the article by Małgorzata Machałek (University of Szczecin), who discusses both migration processes of the 1940s and their continuation in the second half of the 1950s. The article by Bernadetta Nitschke-Szram (University of Zielona Góra) analyses two aspects of resettlement processes in Lubusz Land: the displacement of German population on the one hand, and the problem of the so-called native population and their attitudes towards the new Polish government, on the other. Stanisław Jankowiak (Adam Mickiewicz University in Poznań) addresses similar problems, taking into consideration the post-war administrative division of Poland (changed in 1950) and focusing on the area of both the former Poznań province and the eastern Brandenburg counties and Silesia, which after the war became Polish territory. The article by Maciej Fic (University of Silesia in Katowice) offers a synthetic perspective and presents the processes and the balance of migrations in Upper Silesia not only in the years immediately fol-

lowing World War II (and, partly, during the war) but also in a longer post-war period. Moreover, the author refers to the so-called Upper Silesian Tragedy, a taboo until 1989, when the Soviet security authorities deported tens of thousands of Upper Silesian inhabitants. Adriana Dawid (University of Opole) presents the results of a problem-focused source-based study. Referring to the rich archives of the province- and county-level units of the PZPR (the Polish United Workers' Party), the author demonstrates the attitude of the Opole province party authorities towards migrations connected with the family reunification programme (targeted at Silesians and Germans) to East and West Germany. Jan Pisuliński (University of Rzeszów) addresses the problem of Ukraine population in Poland in the first post-war years. The author focuses on the origin, the process, and the results of the displacement programme (then referred to as evacuation), that is, the resettlement of Ukrainians to the territory of Soviet Ukraine. The article puts special emphasis on the enforced character of both external and internal migrations of Ukrainian people. In the final article in the volume, Arkadiusz Gawroński (State Archives in Białystok) discusses the problem of settling three counties which until 1945 were part of East Prussia, and after the war were included in the Białystok province. The author also makes reference to the preparations for relocating Polish people to more distant regions, the so-called Western and Northern Territories.

The articles focus mainly on the first post-war decade, which was the most important period in terms of the effects of migrations. Although the volume does not aspire to provide a comprehensive survey of all problems related to post-war transfers of people, it demonstrates the variety of dimensions they had, their complexity, and their impact on the life of the in-habitants of post-war Poland. In some areas, the book presents the state of the art in the resettlement processes research and identifies those aspects which remain understudied and where further research is needed. Some of the articles also demonstrate the possibilities offered by sources which so far have not been extensively used or investigated, such as documents produced by the governing party, thus pointing to problems which need to be explored in order to gain more insight into the variety of contexts, circumstances, and long-term results of migrations. The volume contributes to the overall picture of migration processes in Central and Eastern Europe in the twentieth century and to the better understanding of the fate of those whom they concerned, and who were often victims of enforced, political decisions.

Die Völkerwanderung Der Nachkriegstransfer der Bevölkerung in der Volksrepublik Polen

Zusammenfassung

Der zweite Weltkrieg und politische Umwandlungen der Nachkriegszeit als auch die sie begleitenden demografischen Prozesse haben zu einem tiefgreifenden Wandel der polnischen Gesellschaft geführt. Innerhalb der neuen, nach Westen verschobenen Landesgrenzen wurde die Bevölkerung Polens den intensiven Migrationsbewegungen ausgesetzt, die das ganze Land in ein homogenes Staatsgebilde ohne nationale Minderheiten umgewandelt haben. Die vorliegende Arbeit wird dem Phänomen der Völkerwanderung gewidmet. Der Verfasser ist bemüht, die mit der Migration in den ersten zehn Nachkriegsjahren verbundenen allgemeinen Fragen und Problemfragen (die ein konkretes Phänomen oder eine Region angingen) aufgrund der neuesten Forschungen zusammenzufassen und synthetisch darzustellen und ausgewählte Probleme detailliert zu beschreiben.

Der Band beinhaltet acht Beiträge von den verschiedenen wissenschaftlichen Einrichtungen Polens vertretenden Historikern. Er beginnt mit dem von Arnold Klónczyński (Universität in Gdańsk [dt.: Danzig]) geschaffenen Text, der die Auswanderung aus Polen nach Schweden in den Jahren 1945–1989 gewidmet ist. Sein Autor charakterisiert die einzelnen Phasen des Exils von polnischen Bürgern, in dem eine zuerst politisch, dann auch ökonomisch motivierte illegale Emigration überwog. Eine besonders interessante Erscheinung war neben der „Postmärzemigration“ die in den 70er Jahren des 20. Jahrhunderts stattfindende sog. Heiratsemigration von jungen Frauen, welche schwedische Bürger heirateten. Von Nachkriegsmigrationen im Gebiet des Westpommerns handelt der Aufsatz von Małgorzata Machałek (Universität in Szczecin [dt.: Stettin]), in dem neben den Migrationsbewegungen aus den 40er Jahren des 20. Jahrhunderts auch die Transfers aus der zweiten Hälfte des nächsten Jahrzehntes geschildert werden. Im nächsten Beitrag befasst sich seine Verfasserin Bernadetta Nitschke-Szram (Universität in Zielona Góra [dt.: Grünberg]) mit zwei Aspekten der Umsiedlungsbewegungen in Ziemia Lubuska (dt.: Lebusser Land) – mit der Aussiedlung des deutschen Volkes und mit dem Problem der einheimischen Einwohner und der Einstellung der neuen polnischen Behörden zu ihnen. Ähnliche Thematik interessiert Stanisław Jankowiak (Universität in Poznań [dt.: Posen]), der in seinem Text in Anbetracht der bis 1950 geltenden

Verwaltungsstruktur Polens, sowohl die Gebiete der ehemaligen Woiwodschaft Posen, als auch die daran angeschlossenen Landkreise des Ostbrandenburgs und Schlesiens untersucht. Der Aufsatz von Maciej Fic (Schlesische Universität in Katowice [dt.: Kattowitz]) sollte auf synthetische Weise den Verlauf und das Ergebnis der Völkerwanderung innerhalb des Oberschlesiens nicht nur unmittelbar nach dem Ende des zweiten Weltkrieges (zum Teil auch während des Krieges), sondern auch in längerer Perspektive der Nachkriegsjahre darstellen. Nicht wenig Platz widmet der Verfasser der bis 1989 als Tabuthema geltenden, sog. oberschlesischen Tragödie, d.i. der Zwangsabschiebung (Vertreibung) von hunderten Tausenden Einwohnern des Oberschlesiens durch sowjetische Sicherheitsbehörde. Der Aufsatz von Adriana Dawid (Universität in Opole [dt.: Oppeln]) ist eine problemorientierte Quellenstudie. Die Verfasserin machte sich ein reiches Material der Polnischen Vereinigten Arbeiterpartei (PZPR) auf deren Woiwodschafts- und Kreisebene zunutze und auf der Grundlage schildert sie die Beziehung der Parteibehörde des Opper Schlesiens zu Abreisen von einheimischen Einwohnern (Schlesier, Deutsche) in die DDR und BRD im Rahmen der Familienzusammenführung. Der von Jan Pisuliński (Universität in Rzeszów) geschaffene Beitrag stellt den Schicksal von der ukrainischen Bevölkerung in den ersten Nachkriegsjahren dar. Der Verfasser konzentriert sich darauf, die Genese, den Verlauf und die Folgen der Aussiedlung (in damaliger Terminologie hieß diese Aktion Evakuierung) von Ukrainern auf die Gebiete der UdSSR zu schildern. Er betont dabei sehr deutlich den Zwangscharakter sowohl der äußeren als auch der inneren Migrationen der Ukrainer. In dem letzten Text von Arkadiusz Gawroński (Staatsarchiv in Białystok) wird ein interessanter Aspekt der Neubesiedlung von drei an die Woiwodschaft Białystok angeschlossenen Kreisen behandelt, welche bis 1945 ein Bestandteil Ostpreußens waren. Im Übrigen beschreibt der Verfasser die Organisation der polnischen Bevölkerung zur Abreise in fernegelegene sog. Wiedergewonnene Gebiete (West- u. Nordgebiete).

In ihren Texten fokussieren die Verfasser ihre Aufmerksamkeit hauptsächlich auf das erste Nachkriegsjahrzent, das in Anbetracht der Folgen von Bevölkerungsverlagerungen am wichtigsten war. Obwohl der Band nicht alle Probleme der Nachkriegsmigrationen berücksichtigt, erlaubt er deren Komplexität und Bedeutung für die Einwohner des Nachkriegspolens wahrzunehmen.

Die Publikation beinhaltet die Bilanz der bisherigen Forschungen und steckt die Richtungen der weiteren Forschungsarbeit ab, indem sie auf die noch kaum erkannten Gebiete hinweist. Einige Texte zeigen stichhaltig, dass die bis jetzt noch nicht genug ausgenutzten Quellen (z.B.: die Parteiprovenienz) immer noch ganz neue Möglichkeiten geben, verschiedene Kontexte, Umstände und Konsequenzen der Migrationsbewegungen zu erforschen. Der gegenwärtige Band leistet einen Beitrag zur Entwicklung eines Überblicks über Migrationsbewegungen in Mitteleuropa im 20. Jahrhundert und über das Schicksal deren Teilnehmer, die gleichermaßen sehr oft auch die Opfer der von den Politikern getroffenen Entscheidungen waren.

Na okładce wykorzystano
zdjęcie autorstwa Mateusza Nowaczyńskiego pochodzące ze zbiorów
Centrum Dokumentacji Deportacji Górnoślązaków do ZSRR w 1945 roku.
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego dziękuje za udostępnienie materiałów

Redaktor: **Barbara Jagoda**

Projektant okładki: **Aleksandra Bibrzycka**

Projektant układu typograficznego: **Małgorzata Pleśniar**

Korektor: **Karina Borecka**

Łamanie: **Marek Zagniński**

Copyright © 2018 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-226-3345-8 (wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-3346-5 (wersja elektroniczna)

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

www.wydawnictwo.us.edu.pl

e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 10,0. Ark. wyd. 11,5.
Papier offset. kl. III 90, g Cena 20 zł (+ VAT).

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.”, Sp.K.
(ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław)